



MOST

Da li će Dejton uništiti kulturu u BiH?

30. septembar/rujan, 2018.

Omer Karabeg

Tema najnovijeg Mosta Radija Slobodna Evropa bila je razaranje bosanskohercegovačke kulture. Sagovornici su bili Tanja Šljivar, dramska spisateljica iz Banjaluke, i Dino Mustafić, pozorišni reditelj iz Sarajeva.

Bilo je riječi o tome koliko se odmaklo u razgrađivanju zajedničke bosanskohercegovačke kulturne baštine i njenoj podjeli na srpsku, hrvatsku i bošnjačku, zašto je Dejtonski sporazum opasan po kulturnu supstancu Bosne i Hercegovine, da li vlast u Republici Srpskoj pokušava da kulturu bosanskih Srba potpuno integriše u kulturu Srbije, postoji li tendencija u nekim bošnjačkim krugovima da se bosanskohercegovačka kultura svede na bošnjačku, zašto pozorišta u Sarajevu mnogo više saraduju sa beogradskim nego sa banjalučkim pozorištima, postoje li bosanskohercegovački umjetnici koje i Srbi, i Hrvati, i Bošnjaci smatraju svojim, zašto vlastima u Republici Srpskoj do te mjere smeta naziv bosanski jezik da su zabranile njegovu upotrebu na teritoriji tog entiteta, kao i o tome da li će bosanskohercegovački kulturni identitet, koji je preživio mnoga razaranja, preživjeti i ovo kome je sada izložen.

Omer Karabeg: *Imam utisak da se nakon raspada Jugoslavije u Bosni i Hercegovini sve manje govori o bosanskohercegovačkoj kulturi. Afirmišu se srpska, hrvatska i bošnjačka kultura, dijeli se čak i zajedničko kulturno naslijeđe. Da li je to nepovratan proces koji će dovesti do nestanka bosanskohercegovačke kulture?*

Tanja Šljivar: Prije svega, sam koncept nacionalne kulture za mene je problematičan. Na međunarodnim smotrama nemoguće je utvrditi nacionalnu pripadnost umjetnica i umjetnika, u biografijama obično piše - živi u Berlinu, Johannesburgu ili već gdje.

Savremeni svijet sa svim migracijama funkcioniše sasvim drugačije, u savremenoj umjetnosti zapravo je nemoguće utvrditi pripadnost umjetnika nekoj domovini. Tako da je za mene pojam nacionalne kulture retrogradan, pa tako i rasparčavanje bosanskohercegovačke kulture na srpsku, hrvatsku i bošnjačku. Koncept bosanskohercegovačke kulture ima potencijal da preskoči uske nacionalne odrednice i ponudi, da tako kažem, neku širu košulju u kojoj se umjetnici mogu bolje osjećati.

Ja sam spisateljica i maternji jezik je ono što određuje moje djelovanje. Prisutna sam u sve četiri zemlje u kojima se govori naš jezik - u Crnoj Gori, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji. Kada bih morala da biram, rekla bih da prije pripadam bosanskohercegovačkoj kulturi nego nacionalnoj srpskoj. Ali najradije bih rekla da pripadam postjugoslovenskoj kulturi, ako uopšte moram da se određujem.

Pogledajte i ovo:

Na kom jeziku razgovaraju Grabar-Kitarović i Vučić?

Komšija je bliži od Istanbula i Beča

Dino Mustafić: Prisustvujemo pokušaju nametanja novih kulturnih identiteta. Nakon Dejtonskog sporazuma mnogo se radilo na tome da se zajednička bosanskohercegovačka kultura reducira na tri nacionalne kulture koje su, prije svega, bile izraz političkog identiteta. Pitanje opstanka bosanskohercegovačke kulture danas je dramatičnije i neizvjesnije više nego ikada u novijoj historiji ove zemlje. Međutim, kultura je iskazala veliku žilavost, zato što je Bosna i Hercegovina jedna od rijetkih zemalja u Evropi koju nisu oblikovale ni vojske, ni politika - nego upravo kultura.

U Dejtonskom sporazumu nema pomena o zajedničkoj kulturnoj politici i zato je on opasan za kulturnu supstancu Bosne i Hercegovine. Rekao bih da je za kulturu opasniji i od samoga rata. Jer ne treba zaboraviti da je i rat vođen da bi se razbio kulturni model zajedničkog života, da bi se zatrle različitosti i stvorile monoetničke i monokulturne teritorije. Tako da ja mislim da je Dejtonski sporazum, kada je u pitanju kultura, jedan apsolutno zao dokument, rasistički, glup i zlonamjeran. Tretirajući kulturu na taj način on želi da Bosnu i Hercegovinu učini nemogućom. Ali u tome nije uspio, jer je Bosna i Hercegovina zajednica u kojoj je kultura oduvijek bila imperativ zajedničkog života.

Posmatrano iz perspektive konfesije, svakom stanovniku Bosne i Hercegovine - bilo da je on musliman, pravoslavac ili katolik - uvijek je bio daleko bliži komšija druge vjere od Porte u Istanbulu ili carskoga grada Beča. Ovdje postoji svijest o važnosti kulture kao komšiluka, što je stvorilo Bosnu i Hercegovinu. I u tom smislu nije slučajno što je tokom rata bosanskohercegovačka kultura bjesomučno razarana.

Raj za mediokritete

Omer Karabeg: *Da li sarajevska pozorišta gostuju u Banjaluci i da li banjalučki dramski umjetnici nastupaju u Sarajevu?*

Tanja Šljivar: Sjećam se kada sam počela da studiram - to je bilo 2007. godine - da sam baš te godine na Teatarfestu u Banjaluci gledala jednu predstavu kolege Mustafića. Čini mi se da je to bilo vrijeme kada je nacionalizam u Republici Srpskoj utihnuo. Kada gledam na to vrijeme iz ove današnje perspektive, čini mi se da je tada situacija bila bolja. Ja sam dosta radila u Sarajevu. Saradnja sa Narodnim pozorištem afirmisala me je kao autorku. Imala sam i dvije premijere u Zenici, tako da nisam nailazila ni na kakve prepreke. Naprotiv.

Zatvaranje u nacionalne i lokalne okvire služi samo mediokritetima. To dovodi do provincijalizacije. To se desilo sa kulturom nakon raspada Jugoslavije. Insistiranje na nacionalnim kulturama zemalja koje su nastale nakon nestanka Jugoslavije dovelo je do toga da danas nacionalne veličine postaju umjetnici koji nemaju nikakvu internacionalnu relevantnost. Iz toga su izvukli korist samo mediokriteti. To se danas dešava i u Bosni i Hercegovini.

Omer Karabeg: *Čini mi se da sarajevska pozorišta mnogo bolje saraduju sa Beogradom nego sa Banjalukom.*

Dino Mustafić: Nažalost - tako je. Ipak postoji razmjena između Sarajeva i Banjaluke, koja nije ni približno onakva kakva bi trebalo da bude. U okviru sarajevskog internacionalnog pozorišnog festivala MESS bio je pokrenut program koji se zvao "Undiplomatic art" koji je uspostavio prve kulturne veze između Sarajeva i Banjaluke. Tada su autori iz Sarajeva i Banjaluke, koji nikada nisu bili u Banjaluci, odnosno Sarajevu, dolazili u uzajamne posjete i predstavljali svoje radove.

Kultura je nešto što drži na okupu normalne ljude u ovoj zemlji i mislim i da su i Sarajevo i Banjaluka dužni da svoje najbolje autore i njihove radove predstave jedni drugima, jer kultura ruši stereotipe i predrasude i pokazuje koliko smo bliski.

Umjetničko prepoznavanje

Omer Karabeg: *Ima li ikakvih zajedničkih kulturnih projekata između Republike Srpske i Federacije, koje finansiraju entitetske vlade?*

Tanja Šljivar: Koliko ja znam, to su manje-više individualne inicijative. Pomenula bih BASOC, Banjalučki socijalni centar, koji vode Danijela Majstorović i Dražen Crnomat. Oni stalno organizuju gostovanja umjetnica i umjetnika iz Sarajeva. Ljetos sam učestvovala na BLASFEM-u, Banjalučkom feminističkom fesitvalu, na kome su gostovale Lejla Kalamujić, sjajna autorka iz Sarajeva, i još nekoliko pjesnikinja iz Federacije. To su, naravno, nezavisne institucije kulture, koje nisu dio zvaničnog establišmenta. Te veze uglavnom postoje na nivou nezavisne scene. Što se tiče zvaničnih institucija, vjerujem da kolega Mustafić ima bolji uvid.

Pogledajte i ovo:

Dok balkanski lideri svađaju narode, umetnici ih mire

Dino Mustafić: Ima i zvaničnih projekata, tako da kažem. Bilo je koprodukcija između Narodnog pozorišta Republike Srpske i festivala MESS. I sam sam potpisivao neke zajedničke projekte gdje su zajedno igrali glumci iz Banjaluke i Tuzle. Prije tri godine na Budvanskom festivalu izvedena je predstava koja je bila zajednički projekat Banjaluke i Tuzle.

Ipak, mnogo je više individualnih razmjena koje nisu rezultat želje vlasti da se uspostavi saradnja između gradova u Republici Srpskoj i Federaciji. To je plod uzajamnoga umjetničkog prepoznavanja koje nema granica. Ništa ne može spriječiti dvoje-troje darovitih umjetnika da se udruže i naprave zajedničko djelo.

Ekavica kao noćna mora

Omer Karabeg: *Postoji li namjera vlasti u Republici Srpskoj da se kultura bosanskih Srba potpuno integriše u kulturu Srbije i da se oslobodi svake primjese bosanskog duha?*

Tanja Šljivar: Mislim da je to nemoguće. To je prosto nesprovodivo, jer se protivi zdravom razumu. Bilo je pokušaja da se izbac i ekavica. Sjećam se da smo 1995. godine, kada sam krenula u školu, morala da pišem na ekavici, ali to je samo incident, koji je kasnije zaboravljen. Ponovo se može vratiti samo kao noćna mora.

Omer Karabeg: *Postoji li u nekim bošnjačkim krugovima tendencija da se kultura Bosne i Hercegovine svede iskućivo na bošnjačku kulturu, pa se onda izvlače minorni pisci i umjetnici i daje im se značaj samo zato što su Bošnjaci?*

Dino Mustafić: Postoji - i vrlo se jasno identifikuju skupine koje su zbilja kulturno irelevantne. Oni nastoje da marginalizuju sjajne pisce, poput Skendera Kulenovića ili Derviša Sušića, samo zbog njihove antifašističke prošlosti i partizanskog angažmana. Uklanjaju ih iz lektire i iz kulturnih produkcija. Takav odnos imaju i prema Andriću, koji je najviše pisao o Bosni i Hercegovini i koji s pravom može nositi atribut bosanskohercegovačkog pisca.

Oni ne vole pisce koji imaju pluralni identitet, koji su i srpski, i hrvatski, i crnogorski, i bosanskohercegovački, kakav je nedavno preminuli Mirko Kovač, koji je bio klasik južnoslovenske književnosti. Oni smatraju da su svi umjetnici koji su bili značajni u bivšoj Jugoslaviji bili nametnuti od strane komunističkog režima. Pa su onda devedesetih godina za literarne veličine proglasili pisce koji su za vrijeme bivše Jugoslavije bili sklonjeni zbog svoje antikomunističke prošlosti.

Pravljene su inscenacije njihovih djela, ali su one bile potpuno irelevantne, jer su to pisci malog formata koji se ne mogu nametnuti, ne samo u internacionalnim okvirima, nego ni unutar svojih etničkih zajednica.

Maternji jezik

Omer Karabeg: *Zašto vlast u Republici Srpskoj, posebno predsjednik Dodik, ima toliki otpor prema nazivu bosanski jezik? Gospodin Dodik kaže da je to bošnjački jezik i insistira da se taj naziv isključivo koristi u Republici Srpskoj. Tako da se može reći da je naziv bosanski jezik praktično zabranjen u Republici Srpskoj.*

Tanja Šljivar: Ja mislim da se u Bosni i Hercegovini, Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori govori jedan zajednički jezik. Što se tiče različitih naziva tog jezika - to je nakon devedesetih postalo stvar politike. Ali lingvistika je jasna. Svako ko hoće da učestvuje u raspavi o jeziku trebalo bi da pročita fantastičnu knjigu Snježane Kordić "Jezik i nacionalizam" koja je autorki u Hrvatskoj donijela mnoge probleme. Ona kaže da svako ima pravo da svoj jezik nazove kako hoće. S obzirom na političke sporove oko jezika, Snježana Kordić predlaže da - dok ne dođemo do novog naziva zajedničkog jezika - treba da ga zovemo maternjim.

Mislim da bi to bilo najbolje za Bosnu i Hercegovinu - da u svim školama djeca uče maternji jezik, pa onda ne bi bilo ni segregacija djece koju imamo u nekim školama. Naročito u osnovnim, gdje je to pitanje najosjetljivije. Što se tiče Milorada Dodika, on kao pojedinac može taj jezik da naziva kako hoće, ali on nije samo privatna ličnost, on je i neki simbol i trebalo bi da daje opreznije izjave. Što on ne radi.

Dino Mustafić: Jezik je bio prvi na udaru nacionalista svih zastava na prostoru bivše Jugoslavije. Svjedoci smo koliko se jezik silovao ne bi li se uspostavila što veća razlika među jezicima kojim govore Srbi, Hrvati, Bošnjaci i Crnogorci. Pravile su se nove riječi, novi rječnici, nove konstrukcije. Svi su manijakalno pristupili izradama svojih nacionalnih gramatika. Na teritoriji Republike Srpske bio je pokušaj da se ijekavica zamijeni ekavicom, ali je propao.

Pogledajte i ovo:

Kordić: Čistoća naroda i jezika ne postoji

Što se tiče politike Milorada Dodika prema kulturi, činjenica je da Republika Srpska iz godine u godinu reducira svoje budžete za kulturu i nauku. Kulturne institucije jedva preživljavaju, neke su iščezle. Dodik nema nikakav odnos prema bilo kakvoj duhovnosti, što i ne čudi, s obzirom na retoriku kojom svakodnevno obasipa javni prostor. Odnos prema bosanskom jeziku je na neki način pogonsko gorivo za njegovu politiku.

Milena Dravić je naša

Omer Karabeg: *Postoje li danas bosanskohercegovački umjetnici koje i Srbi, i Hrvati, i Bošnjaci smatraju svojim?*

Tanja Šljivar: Sigurno da postoje. U predstavi Kokana Mladenovića "Jami distrikt" ima jedna scena kada tri djevojke - Hrvatica, Srпкиnja i Bošnjakinja - treba da nabroje značajne ličnosti njihove kulture i na kraju ispadne da se sva imena gotovo poklapaju. Uzmite bilo koja tri grada iz različitih dijelova Bosne i Hercegovine, napravite anketu o tome ko su im najznačajnije ličnosti, pa ćete utvrditi da ima mnogo istih imena. I u kulturi, i u drugim oblastima. Posebno u zabavnoj muzici. Ne vjerujem da bi iko rekao: "Zdravko Čolić nije naš".

Dino Mustafić: Naravno da postoje i pisci, i muzičari, i slikari, i glumci koje svi doživljavaju kao svoje. Uzmimo odnos prema nekadašnjim velikim jugoslovenskim zvijezdama. Teško da će ovdje neko reći da Milena Dravić nije njegova, a ona uopće nije iz Bosne i Hercegovine. Svi će reći da je to naša filmska diva. Niko ne može reći da Svetozar Ćorović nije divno pisao o muslimanskom kulturnom ambijentu ili Aleksa Šantić. Teško će se naći Mostarac - bez obzira da li je sa istočne ili zapadne strane - koji će reći da Aleksa Šantić nije njegov pjesnik. Mislim da je mnogo takvih umjetnika.

Postoje i savremenici koji preskaču etničke granice i ruše nametnute mentalne barijere. Dosta toga ima i u sportu. Rijetko ko ima takav ugled kao Ivica Osim, koji je uprkos Miloradu Dodiku uspio da objedini dva entitetska nogometna saveza. Čak i fudbalski navijači - od kojih često čujemo nacionalističke povike - znaju skandirati imena igrača koji nisu iz njihove nacije ako su izvrsni fudbaleri. Kultura, sport, nauka ne mogu biti omeđeni i ukalupljeni. Kultura se suprostavlja redukciji identiteta na nacionalni i vjerski, redukciji na kojoj se već više od dvije decenije radi u Bosni i Hercegovini.

Bosnu je oblikovala kultura

Omer Karabeg: *I na kraju, u zaključku, i pored svih podjela i pored svih nastojanja da se kultura u Bosni i Hercegovini svede na srpsku, hrvatsku i bošnjačku - postoji li još uvek bosanskohercegovački kulturni identitet?*

Tanja Šljivar: Svakako da postoji. Postoji i bosanskohercegovački kulturni prostor kao nadnacionalni. Tako je bilo u Jugoslaviji, tako je i sad. Meni je nekako najudobniji jugoslovenski identitet, pa onda bosanskohercegovački. Povezuje nas vjekovna zajednička istorija, naročito istorija antifašističke borbe koju ljudi neće da zaborave, ma koliko je negirali razni inženjeri identiteta. Prava umjetnička saradnja nastaje kada se dogodi prepoznavanje senzibiliteta. A senzibilitet će svakako prepoznati dvije osobe koje žive na istom geografskom tlu i dijele zajedničku istoriju. To je prosto neminovno.

Dino Mustafić: Naravno da postoji bosanskohercegovački kulturni identitet i postojaće sve dok postoji svijest o tlu kakvo je bosanskohercegovačko. Taj identitet je pluralni i kosmpolitski. U tom smislu bosanskohercegovački kulturni identitet je svojevrsno bogatstvo koje kratkovide, nacionalno zaslijepljene politike smatraju hendikepom. Taj identitet je preživio mnoga iskušenja, mnoga razaranja i mnoga osporavanja i negacije. On se ne može uništiti, jer nema mnogo zemalja u Evropi koje je oblikovala kultura kao što je to slučaj sa Bosnom i Hercegovinom.